D·N
24/8 1946

Socialdemokraterna och friheten

Varje socialdemokrat måste med entusiasm tala om det framtida socialistiska samhället. Men vad socialism innebär kan han inte tala om. Då en definition begäres svaras det med allmänna fraser, som med säkerhet visar blott en sak: att de mest skilda föreställningar hyses av partiets ledare. Begreppet socialisering behöll länge en större fasthet än begreppet socialism; socialisering innebar statens övertagande av produktionsmedlen eller i varje fall en fullständig statlig kontroll över dessa utnyttjande. Nu är glidningen även i fråga om detta begrepp i full gång. Statsministern sade för ett par veckor sedan att socialisering helt enkelt var en sådan ordning i vilken produktionen var effektiv och därför i överensstämmelse med det allmänna intresset. En rent liberal produktionsform skulle alltså, därest den ansågs verka väl, kunna betecknas som en form av socialisering, och de antisocialistiska partierna kunde, likaväl som socialisterna, beteckna sig själva som förkämpar för socialisering. Statsrådet Wigforss är som vanligt icke med på att kalla alla katter grå. Han talade för några dagar sedan i Västerås om den totala socialisering som utmärks däray att all produktiv verksamhet i ett samhälle sköts av staten. Och han fann, med obetydliga reservationer, att även en sådan regim vore väl förenlig med ändlig och politisk frihet.

Både uttalandet och motiveringen för detsamma bör beaktas. Under den senaste tiden har en rad socialdemokrater erkänt att socialiseringen — förstatligandet vid en viss punkt medför faror för den medborgerliga friheten och därmed för demokratin. En riskzon har sagts föreligga, utöver vilken socialiseringen icke får bedrivas. Nu avvisar partiets andliga ledare denna tankegång. Man kan driva socialisering praktiskt taget så långt som helst. Den totala socialisering som för några årtionden sedan var hela partiets självklara mål är icke avskriven. Tanken ställs i bakgrunden då det passar partiet, men man behåller den i reserv och är alltså principiellt redo att föra fram den.

Hr Wigforss motivering sammanhänger delvis med frihetsbegreppets oklarhet. Det är exempelvis möjligt, om också ägnat att förvirra, att likställa ökat välstånd med ökad frihet, ty med höjd ekonomisk standard uppstår större utrymme för den enskildes val. Den som i socialismen ser ett medel till produktionsstegring kan därför med viss rätt påstå att socialismen i ett bestämt hänseende stegrar friheten. Från icke socialistiskt håll blir då svaret att själva premissen icke är hållbar, att med all sannolikhet en genomförd socialisering försämrar produktionsvillkoren, minskar det allmänna välståndet och därmed är farlig för friheten även i den speciella mening som här användes.

Men finansministern stannade icke vid ett sådant spel med frihetsbegreppet. Han påstod uttryckligen att den politiska eller, som han uttryckte det, den andliga friheten i det väsentliga icke skulle bringas i fara genom en total socialisering. Ett par punkter i hans resonemang är av särskilt intresse.

Friheten skulle riskeras, det erkände hr Wigforss, "om staten finge överta sådana organ som t. ex. samlingslokaler och tidningar". Ett statligt övertagande av pappersindustrin kunde likaledes måhända medföra risker för pressfriheten. Men i övrigt kunde staten socialisera hur långt som helst utan att faror uppstod. Och för övrigt, förklarade finansministern, kan ju en folkmajoritet "lika bra genomföra censur i ett privatkapitalistiskt samhälle som i ett totalsocialiserat". Om man inte önskade undertrycka friheten, kunde den ej anses hotad: detta synes ha varit kärnpunkten i resonemanget.

Hela detta sätt att diskutera visar hur ytligt, för att inte säga lättsinnigt, även en teoretiskt intresserad socialdemokrat som hr Wigforss tar på det behandlade problemet. Den brittiske arbetarledaren Herbert Morrison yttrade nyligen att om England lyckades förena socialism och frihet, skulle det ha gjort en ny epokgörande insats i mänsklighetens historia. Dessa ord tyder åtminstone på att problemet anses svårt och allvarligt. Hos de svenska ledarna framträder ingen sådan insikt. De avfärdar saken med några ord, ser i motståndarnas invändningar endast uttryck för ond vilja eller partinit. Denna hållning står väl samman med den orubbrida brist på teoretiskt intresse som kännetecknat den svenska socialdemokratin. Men den förvånar hos en politiker av finansministerns medvetna och intellektuella typ.

Tror man verkligen att pressen kan förbli fri — vilket i detta fall är detsamma som fri gentemot staten, gentemot styrelsen — om produktionsmedlen alltigenom socialiseras? En sådan ordning innebär att staten bestämmer vad som skall produceras, att den t. ex. fastställer i vad mån vårt trä skall användas till export eller till inhemsk produktion, till byggnadsverksamhet eller till pappersmassa. Vare sig pappersbruken direkt övertas av staten eller inte, blir under dessa förhållanden hela deras verksamhet beroende av statens medgivanden och anvisningar. Ett slags koncessioner från staten sida måste krävas för utgivande av tidningar. Är det tänkbart att den inom staten härskande riktningen icke tillgodoser sina egna intressen vid beviljande av sådana koncessioner? Blir det icke efter en tid en självfallen sak att kritiska publikationer vägras koncession eller i varje fall tvingas till moderation som villkor för koncession? Men än viktigare är att själva den fria företagsamhet som utgivandet av fria tidningar förutsätter skulle försvinna. Vem skall finansiera tidningarna, vem skall skriva i dem, vem skall insätta de annonser på vilka de bygger sin ekonomi? Då så gott som hela befolkningen kommer att bestå av tjänstemän i statsägda företag, bortfaller i realiteten möjligheten att starta tidningar utan de härskandes medverkan. Och ingen kan väl tänka sig att statsföretagen skulle annonsera i oppositionella tidningar av omtanke om dessas bestånd.

Analysen kan drivas vida längre, men dessa antydningar lär vara tillräckliga. En liknande situation uppstår i fråga om strejkrätten. Då staten äger alla företag och skall fastställa deras produktion, blir en strejk ett direkt angrepp mot statsmakten, en form av sabotage gentemot styrelsen. Det är därför en given sak, icke något bevis på kommunisternas ondska, att det socialiserade Ryssland förbjuder strejker, liksom det tolererar endast en likriktad, för de härskandes idéer anbetande press.

På allt detta kan man icke rimligen, såsom hr Wigforss gör, svara att det även i våra dagars Sverige är möjligt för en majoritet att genomföra censur och andra frihetsinskränkningar. Det är legalt möjligt, men politiskt omöjligt, ty en oerhörd reaktion skulle möta ett regeringsförslag av denna art. Men i ett socialiserat samhälle, där politik och ekonomi sammanfaller, blir en motsvarande aktion lätt och naturlig: den blir helt enkelt ett led i statens produktionsverksamhet.

Många socialister erkänner att en total socialisering måste leda till den politiska frihetens förintande. En så radikal socialist som Harold Laski ger indirekt detta erkännande då han skriver att i ett socialiserat samhälle all principiell opposition måste undertryckas, om den kan tänkas bli farlig för den bestående ordningen; han tröstar sig med att en ny sorts "frihet", lämnat innefattande ett slags kollektiv lyckokänsla, skall ersätta den förlorade! Det vore av betydelse om den svenska socialdemokratin bekände kortigår den på Wigforss linje, på Laskis linje eller hyllar den eventuellt någon tredje, ännu icke klart definierad åsikt om socialism och frihet?

Att en form av neutralitet kan bli vår "reservutgång"

om det olyckliga skulle inträffa att Förenta nationerna inte lyckas bevara världsfreden, den tanken är naturlig för det stora flertalet svenskar. Dagens Nyheter återgav för några dagar sedan ett uttalande av den danska tidningen Information, som häv dade att liknande synpunkter håller på att arbeta sig fram igen både i Danmark och i Norge. Vid det interparlamentariska mötet i Oslo uttalades också den meningen av en norsk högerman, Sven Nielsen. Resultatet har blivit en kraftig genssga i Arbeiderbladet. Tron på neutraliteten, säger det norska regeringsorganet, har en gång visat sig lägnad att inspva småstaterna i ett falskt lugn, så att de icke var rustade när överfallet kom. Att nu tala om neutraliteten ens som en möjlighet är att upprepa 30-talets dråsksag. Dessutom försvagar sådant tal den nödvändiga inställningen på internationell solidaritetspolitik.

På sätt och vis fortsätter Arbeiderbladet här den kampanje från krigsåren som helt avgörande betydelse för norsk motståndsvilja, liksom för dansk. Kritiken av neutraliteten får färg både av vanmaktskänslan under sprildagarna 1940 och av segerglädjen i maj 1945. Även om man bortser från att Arbeiderbladet vid andra tillfällen med all energi tillbakavisat varje klandrer mot bristen på militär beredskap 1940, måste man emellertid fråga sig om tidningen verkligen vill hävda att exempelvis de nordiska småstaterna måste ta parti för en stormaktsgrupp och mot en annan om FN skulle falla sönder. Satsen "det vil i en eventuell framtidig storkrig ikke forekomme noe som heter nøitralitet" ger närmast det intryckct. Men att förorda ett ovillkorligt val av sida strider avgjort mot den förmedlande politik som den norske utrikesministern Lange gjort sig till tolk för och praktiserat i Paris. Förmodligen är hr Lange mer representativ för överlagd norsk uppfattning än vad Arbeiderbladet är. Tidningens inlägg har emellertid sitt intresse som vittnesbörd om starka känslostämningar i grannlandet.

PRESSGRANNAR

Den konfessionella religionsundervisningens anhängare har ibland framfört ett argument, vars intellektuella torftighet gör ett beklämmande intryck. Professor Gunnar Aspelin återger det i en artikel i Handels-Tidningen. Man har resonerat ungefär så här: det stora flertalet av vårt folk önskar en positiv undervisning i kristendom, och det vore minst sagt obilligt att nonchalera dess önskningar till förmån för en liten, låt vara aggressiv och talför minoritet. Tankegången hade varit formellt oantastlig om det gällt ett val mellan två absolut motsatta sätt att värdera de religiösa fenomenen, reapåverar Aspelin. Både minoriteten krävt plats i skolschemat för en ateistisk eller över huvud kristendomsdistentlig undervisning, så hade saken kommit i ett annat läge, och det indignerade försvaret för majoritetens rättigheter hade gjort ett betydligt respektablare intryck:

Men om man ger en sådan bild av det aktuella läget, visar man en bristande förmåga att göra uppfattningsförskjutningar, eventuellt en avundsvärd demagogisk talang att utnyttja den kollektiva enfalden. Den förkättrade minoriteten drömmer inte om att ersätta en religiös propagandа med en motpropaganda för avkristning och officiell irreligiositet. Den verkar för en saklig undervisning, som inte diskuterar av några beskäneselformler, de må sedan vara, hedniska eller kristna, ateistiska eller religiösa i traditionell mening. Om man exempelvis fordrar, att historieundervisningen inte får bestämmas av nationalistiska intressen, så betyder det inte, att man i stället vill ge spelrum för en nationalitetsfientlig agitation.

Ser man fördomsfritt på de båda programmen, så finner man att de inte är helt och hållet utesluter varandra. Den "konfessionella" ståndpunktens försvarare vill naturligtvis inte bestrida att skolan skall ge en saklig och historiskt riktig framställning av kristendomens historia från dess ursprungstid och till dess nyaste yttringsformer. Nu ställa frågan: vilket alternativ vill man uppställa mot just detta program?

En "konfessionell" eller i varje fall "positivt kristen" undervisning för alla elever, som inte få sin religionskunskap genom ett erkänt främmande religionssamfunds försorg? I så fall visar man föga hänsyn till de förädrar, som stå på en konfessionslös ståndpunkt och för vilka en religiös propagandа i skolan ter sig som ett övergrepp mot de lärvärden, i vilka de vilja uppfostra sina barn. Vill man medge befrielse från deltagandet i religionsundervisningen, när det är fråga om övertygade "fritänkares" barn? Men vad bleve då följden? Jo, att en del av vår ungdom aldrig fick göra närmare bekantskap med den historiska realitet, som kallas kristen religion. De skulle få saknа djupare insikter om en makt, som på det djupaste sätt ingrupit i hela vår västerländska kulturutveckling. En stor del av vår klassiska litteratur blir obegriplig, om man inte förstår de kristna tankemotiven. Detsamma gäller om den västerländska filosofin och om mäktiga politiska idéströmningar, som ofta inspirerats av tankar med sina rötter från bibelns och kyrkans värld.

En konfessionslös undervisning bör i själva verket inte te sig alltför avskräckande ur en äkta kristendoms synpunkt. Här kan man vädja till psykologiska fakta, som många känner ur sin egen erfarenhet. En mälmedveten och beskäftig propagandа i läroböcker och från magisterns katedrer framkallar lätt helt andra resultat än de åsyftade. En saklig och realistisk framställning av kristendomens historia och tankelivs, som framdrives utan något som helst uppbyggligt tonfall, kan däremot göra ett starkt intryck på religiöst mottagliga sinnen och kanske föra till en djupare personlig kontakt:

Men om ungdomen tydligt märker avsikten, så blir den — inte förvånad, men misstänksam, och benägen för opposition. Men framför allt: en undervisning i denna anda undgår att kollidera med den samlinga sanningsmedvetandet, som så ofta bär betydelsefullt vittnt till.

En sak bör emellertid betonas: kravet på saklighet betyder inte, att läraren till varje pris måste dölja sin personliga åsikt. Han kan inte undgå att låta den framskymta i sin undervisning, och den kan bidra att ge liv och färg åt hans framställning ... Huvudsaken är, att han inte vill påtvinga eleverna sin tro — givetvis inte heller sin eventuella otro — att han gör rättvisa åt moderna idéer och problemställningar, som fulla utanför den kristna traditionens ramärken, och aldrig låter apologetiska intressen vanställa den historiska verklighetsbilden.

Problemet är ingalunda olösligt, som en del skribenter har påstått. Det kunde anföras många personliga exempel på lyckliga lösningar — och respekten för den kristna religionen har inte blivit lidande i dessa fall.

Att kravet på skattelättnader skall jämställas med kravet på socialt reformarbete har oppositionen i riksdagen energiskt arbetat för. Elon Andersson konstaterar i tidningen Folkpartiet att det skett med en viss framgång. Bland annat har den socialdemokratiska ståndpunkten i fråga om de direkta skatterna undergått en betydande förskjutning:

I det preliminära förslag som socialdemokraterna nu effektiggjort har gränsen för skattesänkningen vidgats till familjeinkomster mellan 15.000 och 20.000 kronor, och den summahalgrs summan av skattesänkningen uppskr till omkring 175 mill. kronor. Det socialdemokratiska förslaget har därmed brinnats upp i sådan närhet av det ursprungliga, förslag som framlagts från folkpartiet att det praktiskt taget inte föreligger någon skillnad i fråga om förslagens verkningar. Från folkpartiets sida inkasseras även här med tillfredsställelse resultatet av oppositionens insatser.

Det bör påminda i detta sammanhang sägas några ord om det "största skattesänkningsprogram" som uppges ha presenterats, det som högern ger sig åran av. I vilka avseenden överträffar det allt annat som skådats? Ja, såg det. Högern vill behålla omsättningsskatten under hela 1947 och reservera sig mot dess avskaffande redan den 1 juli. I fråga om de direkta skatterna innebär dess program en första skattesänkning på omkring 130 miljoner, vilken skall följas av en etappvis företagen sänkning av ytterligare 200 miljoner. De 150 miljonerna kan inte längre presenteras som det "största skattesänkningsprogrammet, eftersom diskussionerna i statsskatteberedningen redan lett fram till vida längre gående förslag. De återstående 200 miljonerna är helt hänsynslöst av den ekonomiska utvecklingen.

Från folkpartiets sida hävdar man att det bör bli fråga om en verklig lättnad i den tyngande skattebördan. Socialdemokraterna nöjer sig med en omfördelning, som innebär lättnad för inkomsttagarna inom de skilda där skattesänkningen får verka, men skärpningar i skattebördan för andra, i någon mån för höga inkomster, men framför allt för bolag och större förmögenheter:

På detta sätt tänker man få även ungefär 150 miljoner av de 175 miljoner kronor som skulle komma inkomsttagarna till godo... Men det finns inget anledning att redan nu betrakta en skattesärpning för näringslivet som en nödvändig konsekvens av en sänkt inkomstbeskattning. Man bör inte underskatta den ofördelaktiga verkan som en höjd bolagsbeskattning kan få för produktionen och varupriserna, och trots alla förrön att bestelleuera saken så

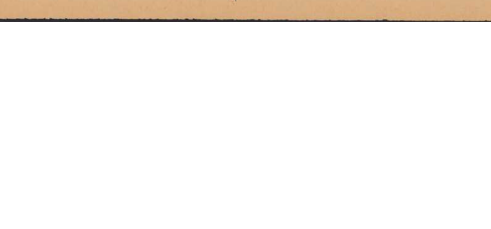

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.